

- зб. навук. арт. / Інстытут парламентарызму і прадпрымальніцтва ; рэдкал.: А. Ф. Мяснікоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 2009. С. 25–29.
2. *Гаспаров М. Л.* Метр и смысл. Об одном механизме культурной памяти. М. : Российск. гос. гуманит. ин-т, 1999. 289 с.
3. *Гумилев Н. С.* «Когда я был влюблен...». Стихотворения. Поэмы. Пьесы в стихах. Переводы. Избр. проза / сост., вступит. статья Л. А. Озерова. М. : Школа-Пресс, 1994. 624 с.
4. *Дуброўскі А. У.* Паэтыка Рыгора Барадуліна: рытмічная арганізацыя верша. Мінск : Рэйплац, 2006. 128 с.
5. *Дуброўскі-Сарочанкаў А.* Эстэтыка маўчання: вершы, паэма. Мінск : Кнігазбор, 2011. 88 с.
6. *Дуброўскі-Сарочанкаў А.* Шэпт жыцця // Маладосць. 2014. № 11. С. 22–23.
7. *Век А.* Депрессия // Стихи.ру. 2020 [Электронный ресурс]. URL: <https://stihi.ru/2020/08/05/7129> (дата обращения: 30.08.2020).

ЛІКВІДАЦЫЯ ЭЛЕМЕНТАЎ РАБЛЕЗІЯНСКАГА СТЫЛЮ ПРЫ РЭДАГАВАННІ АПОВЕСЦІ У. КАРАТКЕВІЧА «ЦЫГАНСКІ КАРОЛЬ»

П. П. Жаўняровіч

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
zhaunier62@tut.by*

Творчае выкарыстанне У. Караткевічам традыцыі Ф. Рабле ў аповесці «Цыганскі кароль» выклікала неапраўданыя цензурныя і рэдактарскія праўкі ў першапачатковым тэксе. Менавіта элементы смехавой культуры народа, выказаныя пісьменнікам праз вербальны масіў, праўдзіва адлюстроўвалі замацаваныя традыцыі і шматвяковыя забавы і паўсядзённым клопатам беларусаў. Ліквідацыя асобных слоў, частак сказаў і асобных сказаў збыдніла ў першай (1961 г.) і ў другой (1978 г.) прыжыццёвых публікацыях аўтарскі тэкст, які толькі ў 2013 г. надрукаваны без змяненняў савецкага часу.

Ключавыя словы: рэдагаванне; праўка; Уладзімір Караткевіч; аповесць «Цыганскі кароль»; Франсуа Рабле.

ELIMINATION OF RABLAZIAN STYLE ELEMENTS IN THE EDITING OF U. KARATKEVICH'S NOVEL «THE GYPSY KING»

P. P. Zhauniarovich

Belarusian State University,

9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus

Corresponding author: P. P. Zhauniarovich (zhaunier62@tut.by)

U. Karatkevich's creative use of F. Rabelais tradition in the novel «The Gypsy King» caused unjustified censorship and editorial changes in the original text. It was the elements of the comic culture of the people, expressed by the writer through a verbal array, that truly reflected the centuries-old amusements and everyday concerns of Belarusians enshrined in the tradition. The elimination of individual words, parts of sentences and individual sentences impoverished in the first (1961) and second (1978) lifetime publications. The author's text of «The Gypsy King» was published only in 2013 without the changes made during the Soviet times.

Key words: editing; correcting; Uladzimir Karatkevich; the novel The Gypsy King»; Francois Rabelais.

Уладзімір Караткевіч як адзін з самых адукаваных і абазнаных у сусветнай літаратуры беларускіх пісьменнікаў, безумоўна, разумеў, што ў другой палове XX ст. беларускаму прыгожаму пісьменству не стае тэм і вобразаў, якія паказвалі б жыццё нашага грамадства ва ўсёй яго разнастайнасці і шматфарбнасці. Таму, звяртаючыся да тэмы гістарычнага мінулага, пісьменнік творча карыстаўся багатымі набыткамі папярэдніх эпох, у прыватнасці раз-пораз звяртаўся да рамана «Гарганцюа і Пантагрюэль» Франсуа Рабле.

Аднак уплыў названага рамана выяўна прасочваецца ўжо ў ранняй аповесці У. Караткевіча «Цыганскі кароль», якая ўвайшла ў першую пражэктную кнігу пісьменніка «Блакiт i золата дня» (1961) [1] i пазней – у кнігу «З якоў мінулых» (1978) [2]. Пры падрыхтоўцы аповесці да ўключэння ў Збор твораў (у 25 т.) [3] у аддзеле рэдкіх кніг i рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі выяўлены два машынапісы (ф. 11, воп. 1, адз. зах. 67), на падставе якіх у тэкст вернуты ліквідаваныя фрагменты, i ён стаў адпавядаць аўтарскай волі пісьменніка. Даследаванне змяненняў паказвае, што большасць

іх нематыывавана і выклікана няўменнем рэдактараў засяродзіцца на аўтарскай задуме і яе рэалізацыі ў творы.

Раблезіянскі стыль аповесці выяўляецца пры абмалёўцы вобразаў цыганскага караля, у прыватнасці яго маўлення і паводзінаў, медыкуса Ніхто, а таксама гулянак у каралеўскай рэзідэнцыі. Паводле канонаў раблезіянскага стылю, «чалавек, будучы стварэннем прыроды, не павінен абмяжоўваць сябе ў нейкіх натуральных праявах, няхай гэта будзе наталенне смагі, голаду, выбар сваёй пары і г. д.» [4, с. 173], а значыць, пісьменнік мае права гэтыя праявы найпаўней паказваць праз моўную тканіну твора. Але жорсткая рэгламентацыя рэдактарскай дзейнасці ў рэчышчы марксісцка-ленінскай ідэалогіі, цэнзурныя абмежаванні Галоўліта не далі магчымасці У. Караткевічу пабачыць свой твор такім, якім ён быў задуманы і напісаны.

Як сцвярджаў М. Бахцін, «Рабле істотна вызначыў лёсы не толькі французскай літаратуры і французскай мовы, але і лёсы сусветнай літаратуры», ён – «найдэмакратычнейшы сярод... пачынальнікаў новых літаратур» [5, с. 6] дзякуючы народнасці яго творчасці праз паказ смехавой культуры. Менавіта У. Караткевіч у беларускай літаратуры найбольш выразна працягнуў раблезіянскую традыцыю.

Ужо ў раздзеле I аповесці аўтар сігналізуе пра ўплыў Ф. Рабле: *Гайдукі падхапілі манаха і пацягнулі, але ён яшчэ некаторы час упіраўся, напінаўся і пры гэтым роў, пляваўся і вытвараў усякія іншыя дзеянні, як Гарганцюа* [3, с. 511], у прыжыццёвых выданнях вылучанага параўнання няма [1, с. 169; 2, с. 84]. Атрымліваецца, што нават згадванне персанажа з рамана «Гарганцюа і Пантагруэль» было непажаданым, бо выклікала непатрэбныя асацыяцыі. Далей у творы скарачаюцца словы аўтара перад выказваннем нецвярозага караля Знамяроўскага: *Ён павольна пачаў спаўзаць набок, вывяргаючы самую чорную лаянку, упаў на падлогу, забіўся ў п'яных сутаргах, рыдаў глоткай, як брахаў* <...> [3, с. 542], у прыжыццёвых выданнях вылучаны фрагмент адсутнічае [1, с. 200; 2, с. 115–116].

Апісваючы штурм цыганамі каралеўскай рэзідэнцыі, пісьменнік выкарыстоўвае прыём асацыятыўнага сцуднясення напісанага з рэальнасцю: *У браму пачалі біць чымсьці цяжкім – паляцелі гнілыя трэскі. Над ёю стаялі два залатары і палівалі нападаючых з каўшоў на доўгіх дзяржаннях. Страшэнны смурод стаяў у паветры. І тут Яноўскі пабачыў караля. Апануты, як на баль, ён махаў у паветры шабляй, стоячы сярод напаў'яных гасцей* [3, с. 547]. Чыгач, які

азнаёміўся з фразай кароткага зместу на пачатку раздзела VI (гэтая асаблівасць аповесці была ліквідавана ў выданні 1978 г.) *Смурод суправаджае грамадскія катаклізмы* [3, с. 545], адразу здагадваецца, якое змесціва было ў каўшах. Як і ў папярэдніх прыкладах, два вылучаныя сказы былі скарачаны [1, с. 205; 2, с. 120].

У аповесці таксама прасочваецца выкарыстанне элементаў народнай смехавой культуры праз эфемістычныя выразы. Напрыклад, у двух выданнях надрукавана: *Вароны зноў сарваліся з камяніцы і, непаразумела каркаючы, памчаліся кудысь* [1, с. 171; 2, с. 86], а ў машынапісе, а потым і ў Зборы твораў – *Вароны зноў сарваліся з камяніцы і, непаразумела каркаючы, памчаліся кудысь, асыпаўшы людзей дажджом белых кропель...* [1, с. 513].

Не менш удала пісьменнік ужывае раблезіянскі стыль у маўленні медыкуса Ніхто, які, расчараваўшыся ў жыцці і не знаходзячы сабе годнага прымянення ў дзяржаве, карыстаецца лексікай стылістычна зніжанага рэгістру. Як зацяты матэрыяліст, медыкус кажа Міхалу Яноўскаму: *Мёртвае дрэва дае прытулак кузуркам, мёртвыя кветкі салодка вянуць, мёртвы чалавек – смярдзіць. Смярдзіць ён, праўда, і жывы...* [1, с. 174; 2, с. 89]. Здавалася б, шматкроп’е сігналізуе пра незакончанасць думкі, але ў машынапісе яна закончана: *Мёртвае дрэва дае прытулак кузуркам, мёртвыя кветкі салодка вянуць, мёртвы чалавек – смярдзіць. Смярдзіць ён, праўда, і жывы, **і не водар выдзяляе, як ружы, а мачу, харкоціну і кал*** [3, с. 516]. Без ліквідаванай часткі сказа катэгарычнасць персанажа нашмат зменшылася, а чытач не атрымаў усёй інфармацыі пра яго.

Некаторыя грубыя народныя словы У. Караткевіч суправаджае кропкамі замест літар, разумеючы, што яны без цяжасці ўзнаўляюцца. Але і ў такім разе рэдактарская праўка часам не вытрымлівае крытыкі. У прыватнасці, у выданні 1978 г. медыкус кажа аднаму з гайдукоў: – *Г... ты, братка* [2, с. 93]; кропкі сігналізуюць пра адпаведнае слова, якое не супадае з аўтарскім: – *Г...к ты, братка* [1, с. 178; 3, с. 520]. Па ідэалагічных прычынах у прыжыццёвых выданнях ліквідаваны катэгарычныя выказванні адносна беларускага народа. Медыкус сам яго прадстаўнік, у глыбіні душы любіць яго: невыпадкова ж абараняе Аглаю Свеціловіч ад магчымага здзеку. Але медыкус разумее і тое, што ў канцы XVIII ст. ад гераізму і адвагі нашага народа амаль нічога не засталася: *Быў вялікім наш народ. Ён быў такім датуль, пакуль не стаў накорлівым бараном. Ён быў такім пад Крутагор’ем,*

Піленамі, Грунвальдам, падчас вялікай мужыцкай вайны сямнаццастага стагоддзя. *А цяпер ён – бруд пад нагамі чужынцаў* [3, с. 517–518] (вылучаныя сказы адсутнічаюць у прыжыццёвых выданнях [1, с. 176; 2, с. 90–91]). Уяўная абраза народа павінна была прымусіць чытача думаць, г. зн. на пачатку 1960-х гг. У. Караткевіч імкнуўся выпрацаваць у народа гістарызм мыслення, нагадаць малавядомыя факты праяўлення яго велічы.

Такім чынам, творчае выкарыстанне элементаў раблезіянскага стылю ў аповесці «Цыганскі кароль» цалкам стасуецца з ідэйна-тэматычным зместам твора, паказвае талент У. Караткевіча у распрацоўцы новых матываў у беларускай літаратуры. Паводле М. Бахціна, «Рабле – найцяжэйшы з усіх класікаў сусветнай літаратуры, таму што ён патрабуе для свайго разумення істотнай перабудовы ўсяго мастацка-ідэалагічнага ўспрымання, патрабуе ўмення адысці ад многіх глыбока ўкаранёных патрабаванняў літаратурнага густу, перагляду многіх паняццяў, галоўнае ж – ён патрабуе глыбокага пранікнення ў мала і павярхоўна вывучаныя галіны народнай смехавой творчасці» [4, с. 7]. Няўменне і нежаданне зразумець прычыны ўключэння элементаў раблезіянскага стылю, правесці своеасаблівую «перабудову свядомасці» пры рэдагаванні аповесці У. Караткевіча «Цыганскі кароль» прывялі да ліквідацыі рэдактарамі ці цэнзарамі асобных фрагментаў, што паўплывала на раскрыццё характараў і збядніла лексічную кампаненту твора.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Караткевіч У.* Цыганскі кароль : аповесць // *Блакiт i золата дня*. Мiнск : Дзяржвыд БССР, 1961. С. 163–221.
2. *Караткевіч У.* Цыганскі кароль : аповесць // *З вякоў мінулых: апавяданні, аповесці*. Мiнск : Маст. літ., 1978. С. 78–135.
3. *Караткевіч У.* Цыганскі кароль: аповесць з цыкла «Сямейныя паданні роду Яноўскіх» // *Зб. тв. : у 25 т.* Т. 4. Мiнск : Маст. літ., 2013. С. 505–561.
4. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. М. : Худож. лит., 1990. 543 с.
5. *Смирнова Е. В.* Раблезианская традиция в «Озорных рассказах» О. де Бальзака // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2013. № 1 (19). С. 172–174.